

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Алимардонзода Бобоҳон Маҳмадӣ дар мавзӯи «Таърихи электрикунонии ноҳияҳои ҷанубу шарқии Тоҷикистон (солҳои 20-уми асри XX – ибтидои асри XXI)» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои таърих аз рӯи ихтисоси 07.00.00 – Илмҳои таърихӣ ва бостоншиносӣ (07.00.02 – Таърихи ватанӣ)

Мубрамияти мавзӯ. Мавзӯи интихобгардида дорои аҳамияти баланди илмӣ ва иҷтимоӣ мебошад. Таъмини рушди иқтисодиву фарҳангии ҳар як кишвар бидуни рушди соҳаи энергетика ғайриимкон аст. Махсусан барои Тоҷикистон, ки бо захираҳои фаровони обию энергетикӣ сарватманд аст, масъалаи барқтаъминкунӣ ва электрикунонӣ ҳаётан муҳим аст. Тавре дар муқаддимаи рисола таъкид шудааст, дар замони истиқлолият таъмини истиқлолияти энергетикӣ аз ҷониби роҳбарияти олии кишвар ҳамчун ҳадафи стратегӣ эълон гардида, ин амр зарурӣ ва мубрамияти мавзӯи таҳқиқшавандаро боз ҳам зиёд намудааст. Ғайр аз ин, мавзӯи “электрикунонии ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ” худ ҷузъи муҳими таърихи иқтисодиву иҷтимоии кишвар мебошад. Ин ноҳияҳои наздисарҳадӣ дар даврони шуравӣ мақоми хос доштанд ва раванди электрикунонии онҳо зери таваҷҷуҳи махсуси ҳукумат қарор доштааст. Бо назардошти он ки то кунун ҷанбаҳои муҳталифи таърихи энергетикаи Тоҷикистон пурра таҳқиқ нашуда буданд, интихоби чунин мавзӯ барои таҳқиқи диссертатсионӣ қиматманд асоснок ва саривақтӣ мебошад.

Навгонии илмӣ. Рисолаи мазкур дорои навгонии назарраси илмӣ буда, барои нахустин бор таърихи электрикунонии минтақаи ҷанубу шарқии кишвар ҳамчун ба таҳқиқ гардидааст. Диссертант доираи васеи манбаъҳои нави бойгонӣ ва маводи омориву нашриҳои даврӣро таҳлил намуда, арзёбии илмиву воқеъбинонаи онҳоро пешниҳод кардааст. Аз ҷумла, ақсарияти сарчашмаҳои марбут ба мавзӯ, ки қаблан таҳлили кофӣ илмӣ наёфта буданд, дар ин тадқиқот мавриди омӯзиши ҷиддӣ қарор гирифта, ба онҳо баҳои илмӣ дода шудааст. Навгонии муҳим дар он аст, ки дар ин таҳқиқот як қатор масъалаҳои тоза ба миён гузошта шудаанд. Аз ҷумла, муаллиф бори аввал нишон додааст, ки дар баробари дарёҳои бузург, дарёҳои Панҷ, Қофарниҳон ва Яхсу низ метавонанд ҳамчун сарчашмаҳои иловагии тавлиди нерӯи барқ дар минтақа хидмат кунанд. Ҳамчунин, сарчашмаҳои асосии истеъмоли нерӯи барқ дар ноҳияҳои мавриди омӯзиш муайян гардида, дараҷаи истифодаи қувваи барқ дар хоҷаҳои фермерӣ ва рӯзгори сокинони деҳот барои эҳтиёҷоти истеҳсолӣ ва маишӣ таҳлил шудааст. Таҳқиқоти мазкур таъсири таърихӣ нерӯи барқро ба тағйироти ҳаёти фарҳангии аҳоли инъикос намуда,

зарурати ташаккули маҷмааи сӯзишворию энергетикии миллиро асоснок кардааст. Инчунин аҳамияти сиёсату байналмилалӣ сиёсати Иттиҳоди Шуравӣ дар электрикунонии ноҳияҳои наздисарҳадӣ ва дурнамои рушди энергетикаи минтақаҳои ҷанубу шарқии кишвар бори аввал дар доираи як таҳқиқоти мустакил муайян ва шарҳ дода шудааст. Бинобар ин, рисола аз ҷиҳати навгонӣ метавон гуфт, ки кӯшишҳои муаллиф ҷанбаҳои то имрӯз нокушодаи таърихи энергетикаи Тоҷикистонро рушан намуда, дониши нав ба илми таърих ворид месозанд.

Дарачаи таҳқиқи масъала. Диссертант нишон додааст, ки гарчи дар мавриди таърихи энергетика ва электрикунонии Тоҷикистон баъзе қорҳои илмӣ ва омтавӣ қаблан анҷом ёфтаанд, то ҳол ҳеҷ яке аз онҳо бевосита ба мавзӯи электрикунонии ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ бахшида нашуда буд. Дар рисола таҳлили васеи сарчашмаҳо ва адабиёти мавҷуда оварда шудааст: аз маҷмӯаҳои мақолаҳо то асарҳои алоҳидаи олимон, ки дар онҳо ҷанбаҳои гуногуни таърихи энергетика баррасӣ мегарданд. Аз таҳлили диссертант бармеояд, ки дар қорҳои қаблӣ муҳаққиқон бештар ба рушди умумии энергетикаи ҷумҳурий ва сохтмони иншооти бузург (аз қаблӣ НБО-ҳои Нораку Роғун) таваҷҷуҳ шудааст, аммо раванди электрикунонии маҳз ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ аз мадди назар дур монда буд. Масалан, дар таҳқиқоти қаблӣ масоили муҳимме чун қашидани хатҳои баландшиддати барқ, сохтмони зеристгоҳҳо, вазъи дастрасии нерӯи барқ ба деҳоти дурдаст, истифодаи барқ дар соҳаҳои меҳнат ва хоҷагии қишлоқ, ҳамчунин барқрасонӣ ба муассисаҳои фарҳангӣ маишии деҳот қариб умуман зикр нашудаанд. Нокифоя будани омӯзиши ин паҳлуҳои масъала ҷониби муаллиф эътироф шуда, зарурати таҳқиқи ҷиддии онҳо таъкид мегардад. Ин рисола, маҳз бо пур қардани ҷунин ҳолигҳои таърихнигорӣ, сатҳи таҳқиқи масъаларо ба марҳилаи нав бардоштааст. Диссертант бо ҷустуҷӯи фароғи маводи бойгонӣ ва таҳлили таҳқиқоти қаблӣ собит намудааст, ки интиҳоби мавзӯи маъмур саривақтӣ буда, қори ӯ ба тақмили дониши таърихи миллий саҳми арзанда мегузорад.

Усулҳо ва методологияи таҳқиқот. Рисолаи диссертатсионӣ бо риояи меъёрҳои методологияи илмӣ таҳия шудааст. Муаллиф дар ҷараёни таҳқиқот маҷмӯи усулҳои таҳлилро ба қор бурдааст, аз ҷумла принсипи таърихӣ, усули таҳлили таърихӣ-муқоисавӣ, усули воқеъбинона (объективӣ) ва дигар методҳои умумитаърихӣ, ки ба омӯзиши илман дурусти равандҳо мусоидат мекунанд. Асоси таҳқиқро усули мушкилотӣ-хронологӣ ташкил додааст, ки имкон дод таҳаввули таърихӣи электрикунонии ин минтақаи наздисарҳадӣ дар иртибот бо шароити иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ҳар давра баррасӣ гардад. Диссертант инчунин аз методҳои таҳлили мундариҷаи иттилоотӣ, таҳлили омӯрӣ ва системавӣ

истифода бурда, кӯшидааст далелҳо ва рақамҳоро дар заминаи таҳлилҳои муқоисавӣ шарҳ диҳад.

Барои таъмини эътимодноки ва асоснокии натиҷаҳо, рисолаи мазкур ба пойгоҳи фаровони сарчашмаҳои аввалия таъя мекунад. Аз ҷумла, муаллиф аз ҳуҷҷатҳои бойгонии давлатии таърихи навтарини Тоҷикистон, бойгонии марказии ҷумҳуриявӣ, бойгонии вилояти Хатлон, инчунин маҳзанҳои ҳуҷҷатии ноҳиявии давлатӣ ва ҳизбӣ фаровон истифода бурдааст. Ҳамчунин, маълумоти оморӣ, ҳуҷҷатҳои расмӣ мақомоти ҳукуматӣ, ҳисоботҳои сохторҳои энергетикӣ, маводи матбуоти даврӣ ва таҳқиқоти илмӣ марбут ба мавзӯ ҷамъоварӣ ва мавриди истифода қарор гирифтаанд. Қисми зиёди ин мавод бори аввал аз ҷониби муаллиф ба гардиши илмӣ дароварда шудаанд, ки ин далели сахми назарраси тадқиқот дар ғанигардонии базаи маълумоти илмӣ мебошад. Бояд таъкид кард, ки истифодаи чунин доираи васеи сарчашмаҳо ва татбиқи методҳои муосири таҳлилӣ боис шудааст, ки натиҷагирҳои рисола бозътимод ва илмӣ асоснок бошанд.

Тартиб ва сохтори рисола. Сохтори диссертатсия мантиқан бо ҳадафу вазифаҳои таҳқиқот тавъам мебошад. Рисола аз муқаддима, ду боби асосӣ, хулоса, тавсияҳо ва рӯйхати сарчашмаҳои истифодашуда иборат аст. Дар оғози таҳқиқот – қисми муқаддимавӣ, муаллиф аҳдофи илмӣ, мубрамияти мавзӯ, сатҳи таҳқиқшавӣ масъала, асосҳои методологӣ, навгонии илмӣ ва аҳаммияти назариявӣ амалии таҳқиқоти ҳудро ба таври мушаххас тавзеҳ додааст. Боби якум ба таърихи электронунии ноҳияҳои ҷануби шарқии Тоҷикистон дар даврони шуравӣ бахшида шуда, ҷор зербобро дарбар мегирад. Дар ин боб, аз таърихи омӯзиши захираҳои обию энергетикӣ кишвар оғоз намуда, то тадриҷан электронунии хоҷагии қишлоқ ва зиндагии мардум дар ноҳияҳои мавриди назар то поёни давраи шӯравӣ баррасӣ шудаанд. Боби дувум электронунии ноҳияҳоро дар даврони истиқлолият фаро мегирад ва се зербоб дорад, ки ҷараёни сохтмони иншооти энергетикӣ, истифодаи қувваи барқ дар иқтисодиёти кишоварзӣ ва ҳамчунин дар бахши иҷтимоиёти фарҳангии минтақа дар солҳои охири асри XX ва ибтидои асри XXI-ро мавриди таҳлил қарор медиҳад. Қисмати ниҳонии рисола – хулоса ва тавсияҳо – ҷамъбастанандаи натиҷаҳои асосии таҳқиқот аст. Рисола дар маҷмӯъ 168 саҳифаи ҷопиро дар бар гирифта, бо рӯйхати адабиёт иборат аз 175 номгӯй хотима меёбад, ки ин нишондод аз ҳаҷми бузургии кори анҷомдодаи муҳаккик гувоҳӣ медиҳад.

Мавқеъ ва сахми шахсии муаллиф. Рисолаи пешниҳодшуда натиҷаи кори мустақили илмӣ мебошад ва дар ҳар як марҳалаи таҳқиқот сахми шахсии доктараи дараҷаи илмӣ равшан эҳсос мегардад. Аз ташаккули

концепсияи умумии тадқиқот то ҷамъоварӣ ва таҳлили мавод, ҳамаи корҳо бо иштироки бевоситаи ҳуди муаллиф анҷом ёфтаанд. Муаллиф мустақилона маводи таърихӣ зиёдеро таҳқиқ намуда, ҷанбаҳои муҳими мавзӯро равшан намудааст. Аз рӯи натиҷаҳои бадастомада, диссертант маҷмӯи таклифу тавсияҳои илмӣ хешро пешкаш намудааст ва бахше аз онҳоро қаблан дар мақолаҳои илмӣ ба нашр расондааст. Ин шаҳодати оғ аст, ки муаллиф на танҳо ба натиҷагирии маводи мавҷуда қаноат кардааст, балки кӯшиши ба илм ворид намудани дидгоҳҳои тозаи ҳудро низ дорад. Саҳми шахсии Алимардонзода Б.М. махсусан дар он нухуфтааст, ки ӯ барои аввалин бор таърихи пурраи электрикунонии минтақаи омӯзишшавандаро аз манбаъҳои парокандаву гуногун гирд оварда, пайдарҳамӣ ва қонуниятҳои ин равандро ошкор кардааст. Ҳамин тариқ, метавон гуфт, ки рисола таҳти роҳбарии илмиву машваратӣ таҳия шуда бошад ҳам, тамоми борикиҳои таҳқиқот аз тафаккури илмӣ ҳуди муаллиф маншаъ мегиранд.

Натиҷаҳо ва аҳамияти назариявӣ амалии тадқиқот. Натиҷаҳои бадастомадаи таҳқиқот муҳим ва назаррасанд. Диссертант тавонистааст исбот намояд, ки раванди электрикунонӣ яке аз омилҳои калидии рушди иқтисодиву иҷтимоии минтақаҳои таҳқиқшаванда мебошад. Аз таҳлилҳо бармеояд, ки дар давраи шӯравӣ таваҷҷуҳи хосса ба ин минтақаи наздисарҳадӣ боис ба пешрафти муайяни иқтисодиву фарҳангии он гардид; дар давраи истиқлолият низ электрикунонӣ ҳамчун заминаи рушди иқтисодиву иҷтимоӣ хидмат мекунад. Нуқтаҳои асосие, ки дар рисола ба ҳимоя пешниҳод шудаанд, аз ҷумла ҷунинанд: дар шароити Иттиҳоди Шӯравӣ ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ бо сабаби ҷойгиршавии стратегӣ аз имтиёзҳои муайян бархӯрдор буданд ва барномаҳои электрикунонӣ дар онҳо ҷиддан татбиқ мешуданд; Тоҷикистон аз нигоҳи захираҳои гидроэнергетикӣ дар Осиёи Марказӣ кишвари аз ҳама бой буда, истифодаи оқилонаи ин захираҳо калиди пешрафти хоҷагии халқ аст; инчунин ҷорӣ шудани қувваи барқ дар деҳоти дурдаст ҳаёти иқтисодиву фарҳангии мардумро ба таври қуллӣ дигаргун сохт. Муаллиф аҳамияти таърихӣ нерӯи барқро дар бехбуди зиндагии иҷтимоии сокинони ноҳияҳо нишон додааст, ки ин худ як натиҷаи гаронбаҳои илмӣ ба шумор меравад.

Аҳамияти назариявӣ таҳқиқот дар он аст, ки маводи рисола метавонад барои такмил ва таъмини иттилоотии дигар таҳқиқоти таърихӣ хидмат кунад. Масолеҳи пешниҳодшудаи диссертатсияро метавон зимни таҳия кардани асарҳои таърихӣ дар мавзӯҳои рушди энергетикаи миллӣ, таърихи иҷтимоиву иқтисодӣ ва фарҳангии минтақаҳои кишвар истифода бурд. Хулосаҳои илмӣ бадастомада доираи фаҳмиши таърихи халқи тоҷикро васеъ намуда, метавонанд ҳамчун замина барои тадқиқоти нави

байнисоҳавӣ (масалан, дар риштаҳои иқтисодиёт, илмҳои иҷтимоӣ ва сиёсат) истифода шаванд. Аҳамияти амалӣ ё амалии кор низ возеҳ аст: натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд дар раванди таълим – барои тадрис намудани курсҳои махсус оид ба таърихи энергетика ва маданияти давраи муосир – истифода шаванд. Инчунин, онҳо метавонанд барои баррасии танзими сиёсати энергетикӣ дар минтақаҳои мухталиф ба кор равад, зеро таҷрибаи таърихӣ метавонад сабақҳои муфиде барои имрӯз дошта бошад. Муаллиф ҳатто баъзе тавсияҳои амалӣ роҷеъ ба рушди ояндаи соҳаи энергетикаи кишвар ироа намудааст, ки дар поёни рисола зикр гардидаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба ихтисосҳо ва самтҳои илм, ки аз рӯи онҳо диссертатсия ба ҳимоя пешниҳод шудааст. Диссертатсия дар мавзӯи «Таърихи электрикунонии ноҳияҳои ҷанубу шарқии Тоҷикистон (солҳои 20-уми асри XX – ибтидои асри XXI)» ба ихтисоси 07.00.00 – Илмҳои таърихӣ ва бостоншиносӣ (07.00.02 – Таърихи ватанӣ) мувофиқат менамояд.

Бо вучуди сатҳи баланди илмӣ тадқиқот, ба хоҳири комилтар гардидани **он чанд эрод ва пешниҳодҳои зерин баён мегарданд:**

1. Дар унвони рисола давраи то “ибтидои асри XXI” зикр шудааст. Бояд равшан гардад, ки то кадом соли муайян таҳқиқотро фаро мегирад (масалан, то соли 2010 ё 2020). Таъйини дақиқи ҳудуди хронологӣ ба ҳонанда имкон медиҳад, ки натиҷаҳои таҳқиқотро дурусттар дарк намояд.

2. Дар матн рисола баъзе истилоҳот бо вариантҳои гуногун омадаанд. Масалан, мафҳуми асосии кор – “электрикунонӣ” – дар бархе саҳифаҳо ба таври дигар (монанди “электрокунонӣ”) сабт шудааст. Пешниҳод мешавад, ки дар матн ягонагии истилоҳот пурра риоят гардида, чунин ҳаҷмҳои имлоӣ ислоҳ шаванд.

3. Бо дарназардошти он ки таҳқиқот минтақаи мушаххаси ҷуғрофӣи кишварро дарбар мегирад, ҳуб мебуд дар матн харита ё нақшаи ҳаҷмҳои асосии интиқоли барқи ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ замиа гардад. Ин кор барои тасавури визуалии ҳонанда кумақ карда, фаҳмиши мавқеи объектҳои зикршударо осонтар мекунад.

4. Таҳлили алоҳидаи давраи шуравӣ ва даврони истиқлолият хеле ҷолиб аст. Аммо агар муаллиф дар ҳулоа ё ҷое дар рисола муқоисаи мустақими хусусиятҳо, дастовардҳо ва мушкилоти электрикунонӣ дар ин ду давраро низ пешниҳод мекард, арзиши таҳлил боз ҳам бештар мешуд. Ин гуна муқоиса метавонад нишон диҳад, ки ҷӣ гуна таҷрибаи гузашта дар давраи нав идома ёфта ё тағйир ёфтааст.

5. Рисола асосан масъалаҳоро дар сатҳи сиёсати давлатӣ ва умумимиллӣ мавриди баррасӣ қарор медиҳад. Ҷиҳати ҷолиб метавонад таҳлил намудани бештари паҳлуҳои иҷтимоӣ дар сатҳи маҳаллӣ мебуд +

